

SERBIA: PEZIME

Истовремено са директном инвазијом Украјине, **Русија је појачала своје операције хибридног утицаја** које имају за циљ подривање јединства и одлучности чланица НАТО-а и ЕУ, као и других стратешки важних држава. Југоисточна Европа (ЈИЕ) је један од региона који су најрањивији на страни малигни утицај. Историјски гледано, овај регион је био **поље геополитичких и пропагандних борби за утицај** између регионалних и глобалних (супер)сила, а трајни ефекти те борбе осећају се и данас. Урушавање демократије, дефицити у управним процесима, ерозија грађанских слобода и одуговлачење интеграције у евроатлантске институције довели су регион у стање **политичке неизвесности и стратешке двосмислености, што је само појачано од 2014.** У исто време, ауторитарне државе као што су Русија и Кина је доследно спроводила тактику примене меке и тврде моћи широм ЈИЕ како би поткопали поверење у либералну демократију и промовисали ауторитаризам као ефикаснији систем власти.

Упркос широко распрострањеној осуди међународне заједнице, руска инвазија на Украјину је такође послужила за консолидацију, јачање и убрзање њених **активних напора** да утиче на процесе одлучивања у земљама ЈИЕ. У годинама пре инвазије, Кремљ је већ искористио недовољно строго регулаторно окружење у ЈИЕ да се укључи у процесе **заробљавања држава кроз скривене локалне мреже базиране на покровитељствима и утицају.** Ове мреже, које се састоје од пословних тајкуна, политичара и других утицајних људи повезаних с Кремљем, настављају да активно помажу руску употребу енергетике, финансијског сектора и медија као оружја за унапређење интереса Кремља. Овај пример је следила и Кина, која је привукла и финансирала исту инфраструктуру и мреже како би унапредила сопствени утицај у региону и ојачала локалну ауторитарну динамику.

Заробљавање медија и употреба циљаних незаконитих финансијских токова (НФТ) два су од најважнијих алата које стране ауторитарне силе користе за помагање заробљавања држава у региону. НФТ и заробљавање медија нераскидиво су повезани и једни са другима, као и са растућом мрежом малигних

интереса. Москва и Пекинг представљају једну компоненту ове мреже, а локални **олигарси** другу, при чему ови други имају значајан политички утицај у још увек неконсолидованим балканским демократијама. Овај извештај представља детаљну процену **метода, обима и циљева тактике заробљавања медија и незаконитих финансијских операција** у осам балканских земаља: Албанији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Хрватској, Косову, Црној Гори, Северној Македонији и Србији. Такође открива у којој мери ова мрежа медијског мешања и „прљавог“ новца подрива демократију и евроатлантске интеграције, утичући на унутрашње политичке исходе и спољнополитичке одлуке земаља југоисточне Европе.

Русија и Кина дуго користе **прикривене корпоративне власничке структуре** и НФТ да обезбеде све што им је потребно: од нових технологија и техничке експертизе до економског и политичког утицаја у земљама од интереса за њих. Конкретно, Кремљ је више пута користио своју интеграцију у западни финансијски систем како би искористио празнине у системима управљања кроз корозивне ефекте корупције и незаконитог финансирања, и сходно томе подржао своје малигне интересе у земљи и иностранству. Брутална инвазија на Украјину бацила је светло које је одавно било потребно на **опасности које представља клептократија** и ризике којима Европа излаже себе – и свет – својим лабавим приступом прљавом новцу.

На глобалном нивоу, обим незаконитих финансијских токова се процењује на 1-1,5 билиона америчких долара годишње, што представља приближно 3-5% глобалног БДП-а. Поређења ради, на Балкану они износе око 6% БДП-а региона. Земље у региону су и даље веома рањиве на НФТ, што је тренд погоршан институционалном слабошћу и заробљавањем државе. **Незаконити финансијски токови** подстичу профитерство и криминално понашање, смањују капацитет влада да подрже развој и инклузивни раст, поткопавају владавину права, подривају функционисање система правосуђа и угрожавају пословно окружење. Поред тога, НФТ црпу јавне ресурсе, смањују обим и квалитет јавних услуга, и на тај начин нарушавају интегритет држав-

них институција, те нарушавају поверење јавности у владе. Они такође помажу у стварању и одржавању моћних мрежа утицаја које могу служити и унутрашњим и спољним малим интересима.

Незаконите финансијске токове у југоисточној Европи омогућава екосистем **ендемске корупције**, организованог криминала и заобилажење прописа од стране предузећа. Делимично као резултат масовног продора НФТ-а, економије региона су мање конкурентне од оних у ЕУ, пате од обиља мање или више скривеног политичког мешања и државног власништва, неразвијеног приватног сектора и честог и прикривеног постојања међувладиних споразума са ауторитарним државама. Незаконите финансијске токове омогућавају и порозне државне границе у региону, међузависна природа његових економија и постојање **великог неформалног сектора**. Као мост између Азије и Западне Европе, Југоисточна Европа је традиционално служила као капија за **наркотику и мигранте**, као и за широк спектар **робе двоструке намене и акцизних роба**. Значајно повећање инвестиција у инфраструктуру последњих година, посебно оних које су подстакнуте од стране кинеске иницијативе „Појас и пут“, као и други државни планови, само су додатно погоршали ситуацију, подстичући постојеће токове незаконите трговине.

Међутим, Кина није једина која преплављује континенте државним новцем; отприлике 1 билион долара руског капитала је уложено широм Европе од распада Совјетског Савеза, при чему је значајан део ових средстава коришћен за стицање имовине у стратешким економским секторима као што су енергетика, телекомуникације, банкарство, грађевинарство и транспорт. Како Кремљ све више успева да доминира локалним олигархијским мрежама, он је у стању да искористи ове наизглед опортунистичке мреже и као својерсно оружје. Уочи инвазије на Украјину, руске компаније су се чврсто учврстиле у европској економији: у јануару 2022. Русија је контролисала 277 милијарди евра доступних директних страних инвестиција (ДСИ) у 27 земаља чланица ЕУ, што је трећина више него што је било на почетку таласа неучинковитих санкција које је Унија увела Русији као одговор на њену анексију Крима 2014. Прави обим руских инвестиција је вероватно бити много већи него што показују званични подаци централне банке, јер **најмање 50% свих руских финансијских токова у Европу иде преко „офшор“ дестинација** као што су Кипар, Британска Девичан-

ска Острва, Ирска, Луксембург и Холандија, где је руски капитал скривен иза ентитета са номиналним власницима, трустовима и портфолио инвестицијама преко страних инвестиционих фондова. Крајем 2021. године, руска корпоративна имовина у Европи износила је скоро 600 милијарди евра, а европске банке и даље држе 83 милијарде евра обавеза према руским компанијама и појединцима, са земљама попут Аустрије, Холандије, Италије и Француске које имају највиши ниво изложености према руском тржишту. Многе трансакције које омогућавају стицање стратешких средстава у ЈИЕ пролазе кроз ове европске финансијске центре. Откако је ЕУ почела да уводи све строже санкције Русији након почетка инвазије на Украјину у фебруару 2022. године, Кремљ је покренуо процес формалног **прекидања следљивих веза са својим „пословним“ оружјем**, повећавајући прилив незаконитих финансија у Европу, а посебно у ЈИЕ.

Иако је тешко пратити број и учесталост НФТ-а у било ком сектору привреде, **незаконито финансирање у медијима и сродним секторима** може се открити идентификацијом различитих знакова који указују на њихово присуство. Једна од њих је **концентрација медијског власништва** у рукама појединаца са сумњивим изворима прихода, често повезаних са корупцијом на високом нивоу и страним ауторитарним режимима. У другим случајевима, **уређивачка контрола** се врши путем државног финансирања од стране владајућих елита, чији су чланови више пута били умешани у финансијске преваре или корупционе афере. Слична динамика код телекомуникационих провајдера, издавачких индустрија и других кључних сектора у ЈИЕ, који омогућавају контролу над инфраструктуром дистрибуције медијских садржаја. У ствари, притисак **који води ка заробљавању медија** може се извршити у различитим економским секторима претварањем прихода од реклама у оружје за стицање утицаја на уређивачку политику медија. Изненадне, краткорочне **аномалије у садржају и уређивачкој политици** утицајних медија, посебно у односу на велике инфраструктурне пројекте и политичке иницијативе које долазе из иностранства, такође су потенцијални показатељ употребе НФТ-а за утицај на медије. Овакве аномалије у медијским садржајима уобичајене су широм региона и најчешће се манифестују у медијима који су у власништву или су уско повезани са олигархијским мрежама блиским политичким снагама. Иако ове мреже често делују за сопствене политичке интересе и корист, њихови

интереси се често преклапају са интересима Москве или Пекинга, стварајући тако **малигне везе НФТ-а**.

Циљање НФТ-а на рањиве медије је једно од примарних инструмената које страни ауторитарни фактори и њихови локални представници користе да би олакшали овладавање медијима, што заузврат претвара погођене медије у платформе за **дезинформације и пропаганду**. Чак и у државама чланицама ЕУ, Бугарској и Хрватској, недостају довољне институционалне гаранције у погледу откривања крајњих стварних власника и извора финансирања, као и адекватних механизма за међуинституционалне провере и равнотеже за спречавање концентрације власништва. Ова дилема је појачана последњих година порастом платформи друштвених мрежа, које обезбеђују отворени форум за ширење дезинформација и пропаганде, истовремено подривајући основу финансирања традиционалних медија.

Континуирани дефицити управљања и системска корупција у ЈИЕ омогућили су Русији да изгради огромно присуство у информационом окружењу ЈИЕ у годинама које су претходиле њеној инвазији на Украјину 2014. и 2022. **Когнитивни утицај Кремља** у региону концентрисан је по географским, етно лингвистичким и верским линијама и одражава тренутно стање њеног економског присуства и дипломатских односа са сваком земљом. Подаци праћења медија показују да су **про-кремаљске дезинформације** најизраженије у земљама са дубоко укореним културним и историјским везама са Русијом: Бугарској, Србији и Црној Гори, као и у српским енклавама у региону, као што је Република Српска у Босна и Херцеговина. Утврђено је да кључни медијски новинарски пејзажи у више од половине југоисточне Европе (Босна, Бугарска, Црна Гора, Северна Македонија и Србија) садрже репетитивне про-кремаљске дезинформације, које систематски шире неки од најпосећенијих сајтова за вести у свакој од ових земаља. **Највише се истиче случај Србије**, где четири од пет најпосећенијих новинских сајтова доследно објављују про-кремаљске дезинформације. Такође је утврђено да су 2022. године мејнстрим новинске куће у свим земљама ЈИЕ цитирале четири руска државна медијска извора (ТАСС, РИА Новости, RT и Спутњик) у хиљадама чланака.

Анкете широм региона констатовале су **значајан пад јавне подршке Русији**, што се поклопило са почетком инвазије и објављивањем руских злочина у Украјини. Међутим, малигна уређивачка поли-

тика и кампање кључних про-кремаљских, а понекад чак и мејнстрим медија и политичких партија и даље су опстајале упркос овој промени у главном јавном мњењу. Политички субјекти наклоњени Москви, попут СНС-а и СПС-а у Србији, Вазражања и БСП-а у Бугарској и СНСД-а у Босни, задржали су своје парламентарне позиције и моћ одлучивања на серији парламентарних избора 2022-2023, док код неких од њих, попут Вазражања, чак је забележен пораст јавне подршке током овог периода. У комбинацији са појачаном активношћу про-кремаљских медија, они су допринели делимичном опоравку симпатија јавности према Русији након почетног шока изазваног инвазијом. Подршку Русији и даље деле већина у Србији и у етнички српским регионима других земаља у ЈИЕ, и она је и даље већа свуда у ЈИЕ него у Западној Европи.

Бугарска и Србија настављају да делују као примарни **координациони центри и лансирне рампе** за операције утицаја Кремља у региону. Бугарски политичари и новинари нормализују про-кремаљске дезинформације у земљи, као и на евроатлантском простору, док Србија помаже у ширењу дезинформација Кремља по Западном Балкану преко медија на српском језику са седиштем како у Србији, тако и у српским енклавама као што је Република Српска. Подаци о промету података водећих медијских сајтова на западном Балкану одражавају информативну конкуренцију око публике која говори српски и хрватски између про-кремаљских српских медија и релативно евроатлантски оријентисаних хрватских медија.

Супротстављање употреби НФТ-а и заробљавања медија као средстава страног малигног утицаја захтева интегрисани **приступ целог друштва** заснован на сарадњи између националних креатора политике, приватног сектора, цивилног друштва и европских и америчких институционалних структура. Ове контрамере треба да се заснивају на паралелном увођењу **дијагностичких и механизма спровођења који имају за циљ да одвоје европску економију од Русије**, као што су:

- стварање механизма за прикупљање доказа, путем којих ће бити могуће побољшати квалитет и количину података п НФТ, и који ће омогућити идентификацију државних институција и процеса доношења одлука на које утиче **институционализована политичка корупција (заробљавање државе)**;

- спровођење усаглашене трансатлантске акције против нелегалних финансијских токова и незаконито стекнуте имовине у ЈИЕ кроз ефективно поштовање европских санкција против Русије и претходну истрагу руских и кинеских стратешких инвестиција.
- ЕУ и локалне владе треба да предузму мере да спрече незаконите финансијске токове из страних ауторитарних јурисдикција у ЈИЕ тако што ће подржати примену мера против прање новца и дозволити да се прање новца истражује као посебан злочин.
- Решавање институционалне рањивости у вези са недозвољеним финансирањем, као што је недостатак прописа о транспарентности стварних власника, и поштравање режима савесних процена (due dilligence), треба да буде допуњено стратешком инвестиционом политиком ЕУ и САД која има за циљ увођење и стимулсање поштених тржишних пракси.
- Превазилажење европске енергетске и климатске безбедносне кризе и окончање прекомерне зависности од руских енергената и даље је главна компонента стратешког одвајања европске економије од Русије.

Борба против заробљавања медија у региону захтева хитну и координисану акцију са циљем сузбијања компоненти заробљавања у доменима власништва, рекламирања, управљања и садржаја, што захтева напоре и на националним, као и на међународном нивоу. Спровођење следећих мера представљало би кључне прве кораке у овом правцу:

- превазилажење институционалних празнина и управљачких дефицита који снижавају квалитет медијског окружења и стварају кључне рањивости које омогућују заробљавање медија. То укључује унапређење транспарентности медијског власништва, пословних структура и извора финансирања, као и увођење ограничења концентрације медијског власништва.
- Стварање дигиталне криминалистичке инфраструктуре потребне за откривање и истраживање кампања дезинформација и њихових актера у реалном времену, што би обезбедило виталну прву линију одбране од ширења дезинформација.
- Подаци добијени кроз побољшана истраживања и анализу текућих кампања дезинформација треба да се користе за развијање превентивних мера које имају за циљ ограничавање утицаја дезинформација и фактора који утичу на њихову популарност, а то су стратешка комуникација, програми обуке у области медијске и информационе писмености, кампање подизања јавне свести и иницијативе које за циљ имају успостављање стандарда.

Присуство Кремља на кључним чворовима медијске инфраструктуре у југоисточној Европи може се изместити само стварањем равномерно распоређене мреже **јавно финансираних и независно вођених медија**, способних да оживе грађанску природу новинарства и ширења информација, као и да поврате поверење јавности у медије.